

TÜRKİYE'DE ANAYASAL GELİŞMELER VE 1982 ANAYASASININ ÖZELLİKLERİ

İÇİNDEKİLER

- Osmanlı Dönemi Anayasal Gelişmeleri
  - Sened-i İttifak ve Fermanlar
  - Kanuni Esasi
- Cumhuriyet Dönemi Anayasal Gelişmeleri
  - 1921 Anayasası
  - 1924 Anayasası
  - 1961 Anayasası
  - 1982 Anayasası
- 1982 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler
  - Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Değişiklikler
  - Hukuk Devletine İlişkin Değişiklikler
- 1982 Anayasası'nın Temel Özellikleri

HEDEFLER

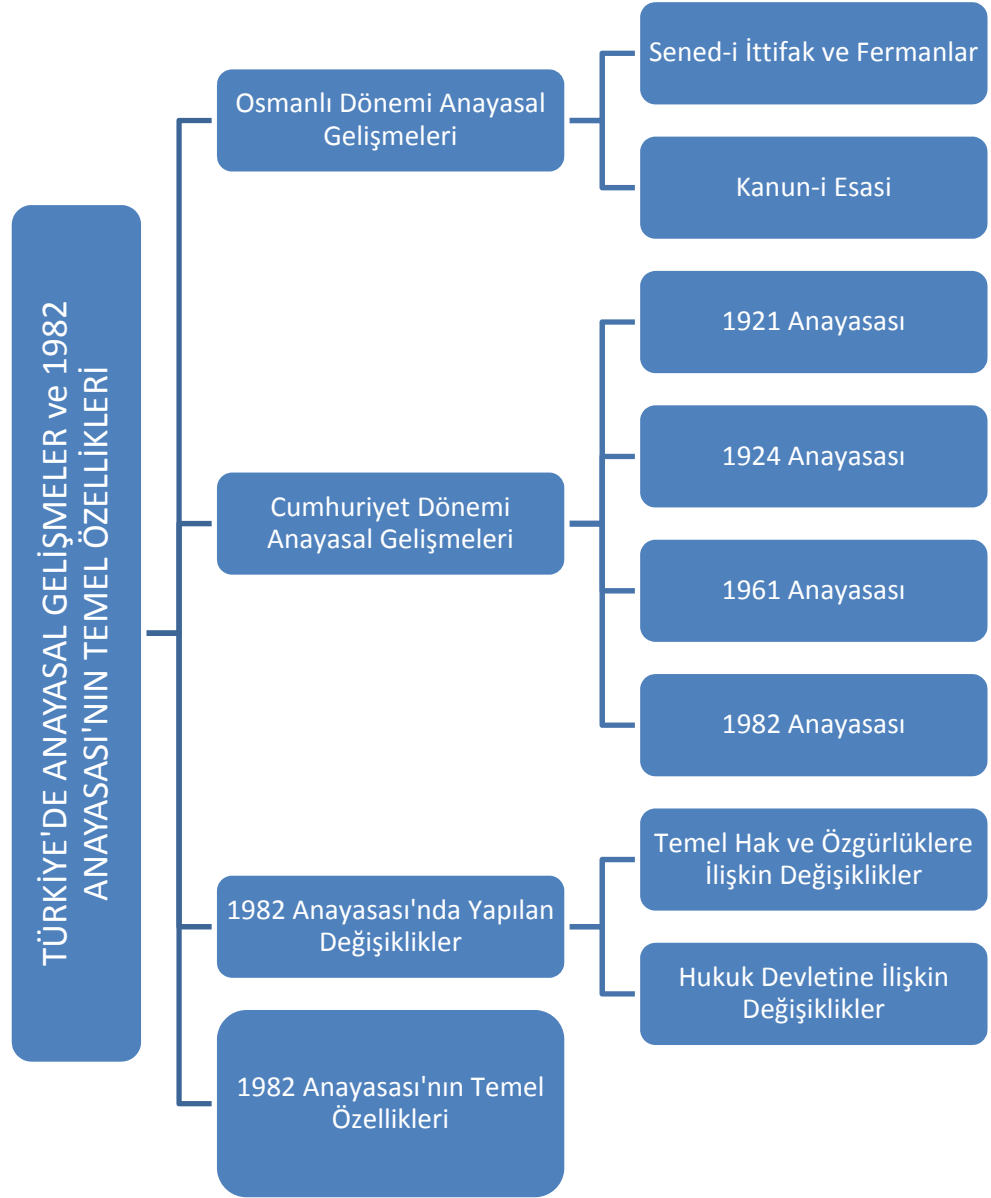
- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Türkiye'de anayasal gelişmelerin seyrini anahatlarıyla bilecek,
- Anayasaların içeriklerinin dönüşümünü farkedecek,
  - 1982 Anayasasının temel özelliklerini genel olarak bileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ANAYASA HUKUKU
Prof. Dr.
Zühtü ARSLAN

ÜNİTE
5

GİRİŞ

Anayasalar hazırlandıkları döneme ve önceki anayasal düzene tepkisel nitelik taşırlar. Bu nedenle, mevcut anayasal hükümlerin iyi anlaşılabilmesi için, onların hangi ortamda ve hangi sosyo ekonomik ve siyasal sorunlara tepki olarak ortaya çıktıklarına bakmak gerekmektedir. Bu ünite, öncelikle Osmanlı’dan günümüze anayasal gelişmeler temel özellikleriyle ele alınacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki Osmanlı Dönemi anayasal gelişmelerine yer verilmesinin nedeni, bu dönemin diğer birçok alanda olduğu gibi, anayasacılık konusunda da Cumhuriyet Dönemi’ne hatırı sayılır bir miras bırakmış olmasıdır.

Bu tarihsel gelişimin ardından yürürlükteki 1982 Anayasası’nın özellikleri anlatılacaktır. Bu noktada, 1982 Anayasası’nın hazırlanışı ve şu ana kadar uğradığı değişiklikler ana hatlarıyla açıklanacaktır. Böylece, sonraki ünitelerde detaylı şekilde ele alınacak olan mevcut Anayasa’nın hangi tarihsel şartlarda ortaya çıktığı ve nasıl bir değişim geçirdiği görülebilecektir.

OSMANLI DÖNEMİ ANAYASAL GELİŞMELERİ

Sened-i İttifak ve Fermanlar

Bu kitabın birinci ünitesinde belirtildiği gibi, anayasacılığın en belirgin özelliği siyasi iktidarın sınırlandırılmasıdır. Bu anlamda 1808 tarihli Sened-i İttifak, Osmanlı-Türk anayasacılık girişimlerinin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Gözler, 2018: 20). Sened, modern anlamda bir anayasa değildir. Adı üzerinde, taraflar arasında bir ittifak anlaşmasıdır. Anlaşmanın tarafları da padişah ile dönemin yerel güç odakları olan âyanlardır. Alemdar Mustafa Paşa, Anadolu ve Rumeli’deki âyanları İstanbul’a davet etmiş ve bu toplantı sonunda Sened-i İttifak imzalanmıştır.

Sened, bir giriş, yedi madde (şart) ve bir ek maddeden ibaret kısa bir metindir. Sened uyarınca, âyanlar padişaha itaat edecekler ve merkezi yönetime karşı bir isyan hareketi olduğunda hep birlikte karşı koyacaklar. Buna karşılık padişah ve sadrazam da âyanları koruyacaktır. Bunun dışında, Sened tebanın ve bilhassa fakirlerin korunmasına yönelik hükümler de içermektedir.

Her ne kadar, Sened-i İttifak biçimsel olarak, İngiltere’deki 1215 tarihli Magna Carta’ya benzetilmişse de anayasal etkileri oldukça sınırlı olmuştur. Esasen bu Sened, ölü bir metin olarak doğmuştur (Tanör, 1996: 36). Osmanlı’da merkezi iktidarın zayıflamasının bir ürünü olarak ortaya çıkan Sened, daha sonraki sadrazamlar tarafından imzalanmamış ve merkezî otoriteyi güçlendiren II Mahmut tarafından da uygulanamamıştır.

Tanzimat Fermanı ise padişahların tahta çıkarken adalete ve hukuka uygun davranacaklarına tek taraflı olarak ilan ettikleri belgelerden biridir. Tanzimat Fermanı, Padişah Abdülmecit’in 1839 yılında tahta çıkışından sonra, dönemin hariciye vekili Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı’nda okunmuştur. Bu nedenle, Gülhane Hatt-ı Hümayunu veya Gülhane Hatt-ı Şerifi olarak da bilinir. Ferman, aynı zamanda Tanzimat Dönemi olarak bilinen ve 1876 yılına kadar

devam eden dönemin de başlangıcını teşkil eder.

Tanzimat Fermanı, tebaanın haklarını korumanın devletin temel sorumluluğu olduğunu vurgulamaktaydı. Ferman’a göre, insanların can, ırz ve namusu dünyada en fazla değer verdikleri şeylerdir. Bu nedenle, can güvenliğinin sağlanması, mal, ırz ve namusun korunması amacıyla yeni yasaların çıkarılacağı ifade edilmekteydi. Ferman adil vergilemenin önemli olduğunu, herkesin “malına ve gelirine göre bir verginin saptanması” ve daha fazlasının alınmaması gerektiğini belirtmekteydi. Ayrıca, askerlik konusunda da tahammül sınırlarının zorlanmaması ve makul süreyle bu hizmetin yapılması gerektiği vurgulanmaktaydı. Nihayet, Tanzimat Fermanı tüm bu haklardan devletin Müslüman ve gayrimüslim tebaanın eşit şekilde yararlanacaklarını ilan etmiştir.

1856 tarihli Islahat Fermanı tebaanın eşitliğini daha detaylı ve somut şekilde ifade etmiştir. Ferman, daha önce Tanzimat Fermanı’nda tanınan hakların yanı sıra yeni haklara yer vermiştir. Islahat Fermanı’nda yer alan hükümlerin en önemlileri şunlardır:

- Hristiyan ve diğer gayri Müslimlere daha önce sağlanan tüm imtiyazlar yürürlüktedir.
- Devlet, dinî ayinlerin serbestçe yapılması için gerekli tedbirleri alır.
- Mezhep, dil, cinsiyet, namus gibi hususlarda her türlü aşağılayıcı söz, yazı ve davranış yasaktır.
- Din değiştirme hususunda zorlama yasaktır.
- Din, mezhep ve ırk ayrımı olmaksızın yürürlükteki mevzuat dâhilinde kamu hizmetlerine giriş serbesttir.
- Mahkemelerde duruşmalar alenidir ve tanıklar kendi inanç ve mezheplerine uygun olarak yemin ederler.
- İnsan haklarına ve adalete uygun şekilde, tutuklama ve gözaltında bulundurma mümkün olduğunca kısa süreli olmalıdır.
- İşkence, eziyet ve cismani ceza uygulanması kesinlikle yasaktır.
- Vergilerde eşitlik esastır.
- Eyalet ve il meclislerinde cemaatler nüfuslarına oranla temsil edilirler.
- Kanunlar tüm tebaaya eşit uygulanır.

Hükümlerine bakıldığında Islahat Fermanı adeta bir haklar bildirgesi görünümündedir. Ancak, her fırsatta gayrimüslimlerin eşit haklara sahip olduklarının vurgulanmış olması dikkat çekicidir.

Bu hükümlerle Islahat Fermanı âdeta bir haklar bildirgesi görünümündedir. Ancak, her fırsatta gayrimüslimlerin eşit haklara sahip olduklarının vurgulanmış olması dikkat çekicidir. Sonuç olarak, Avrupalı ülkelerin yoğun baskısı altında hazırlanan “Islahat Fermanı, o zamana kadar “millet-i hâkime” olan Müslümanlardan bu imtiyazlı durumu alıyor, din farkı gözetmeksizin bir “Osmanlı” vatandaşlığı kurmaya çalışıyordu” (Mardin, 1991:16).

Kanun-ı Esasî (Meşrutiyet Dönemi)

Osmanlıda ekonomik ve siyasal krizin yoğun olduğu bir dönemde anayasacılık fikri önemli bir zemin kazandı. Bir yandan mali sorunlar, diğer yandan Balkanlardaki isyanlar, İmparatorluğu Batılı güçlerin müdahalesiyle karşı karşıya getirdi. Osmanlının içinde bulunduğu kötü durum “Devlet nasıl kurtulur?” şeklindeki kadim soruyu yeniden gündeme taşıdı.

Yeni Osmanlılar, Padişahın otoritesini sınırlamayı ve bu şekilde bir meşrutî monarşi kurmayı, devleti kurtarmak için tek yol olarak görüyorlardı. Kanun-ı Esasî, bu düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Midhat Paşa’nın yoğun gayretleriyle hazırlanan ve II. Abdulhamit tarafından 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasî, Osmanlı Devleti’nin ilk anayasasıdır (Tunaya, 2003: 3-25).

1876 Anayasası, temel bireysel hakları güvenceye almaktaydı. Kişi özgürlüğü (m. 10), din özgürlüğü (m. 11), basın özgürlüğü (m. 12), dilekçe hakkı (m. 14), eğitim hakkı (m. 15), mülkiyet hakkı (m. 21), konut dokunulmazlığı (m. 22), tabii hâkim güvencesi (m. 23), müsadere ve angarya yasağı (m. 24), kanunsuz vergi yasağı (m. 25) gibi hususlar bu anayasada düzenlenmiştir.

Ayrıca, Anayasa bütün Osmanlıların hukuk önünde eşit olduğunu belirtmektedir (m. 17). Anayasa’nın 26. maddesinde, “İşkence ve sair her nevi eziyet katiyen ve külliye memnurdur.” ifadesine yer verilerek işkence ve kötü muamelenin hiçbir istisnasının olmadığı vurgulanmıştır.

Kanun-ı Esasî’ye göre, “Meclisi Umumi” adı verilen yasama organı iki kanatlıydı. Bir tarafta, Heyet-i Âyan, diğer tarafta ise Heyeti Mebusan vardı. Kanun teklifleri her iki mecliste kabul edildikten sonra padişahın onayıyla yürürlüğe girebilmekteydi (m. 54, 55). Heyet-i Âyan’ın reis ve üyeleri, sayıları Heyeti Mebusan’ın üçte birini geçmeyecek şekilde, doğrudan padişah tarafından seçilmekteydi. Heyeti Âyan üyeliğine seçilebilmek için devlet işlerinde hizmetiyle maruf kişiler olmak ve en az kırk yaşında bulunmak gerekmekteydi. Heyeti Âyana bakanlık, valilik, kazaskerlik, elçilik, patriklik ve hahambaşılık gibi görevlerde bulunmuş kişiler, kaydı hayat ile (ömür boyu) üyeliğe seçilmekteydi. Heyeti Âyan, uygun görmediği kanun tekliflerini ya tamamen reddetme ya da düzeltilmek üzere Heyeti Mebusana iade etme yetkisine sahipti (m. 60, 62, 64). Heyeti Mebusan ise her elli bin erkek nüfusa bir üye seçmek suretiyle, dört yılda bir yapılan seçimler sonucunda oluşmaktaydı.

Kanun-ı Esasî yargı konusunda çok ileri hükümlere yer vermişti. Hâkimlerin istifaları ve suç işlemleri dışında azledilemeyeceği, duruşmaların aleniliği, savunma hakkı, tabii hâkim güvencesi, mahkemelerin her türlü müdahaleden azade olduğu, olağanüstü mahkemelerin kurulamayacağı, ceza davalarında kamunun hukukunu savunan savcılarının görev alması gibi hususlar anayasal hüküm hâline getirilmişti (m. 81-91).

Kanun-ı Esasî yürütme yetkisini Sadrazamın başkanlığındaki Heyeti Vükelaya (Bakanlar Kurulu) vermekteydi, ancak yasama ve yürütmenin üzerinde padişah vardı. Padişah, bir yandan Vekiller Heyetini görevlendirip görevden

alabilmekte, diğer yandan da gerektiğinde Meclisi feshedilmekteydi. Ayrıca, hükûmetin emniyetini ihlal ettikleri sabit olan kişileri sürgüne gönderme yetkisi münhasıran padişaha aitti (m. 113).

Nitekim Sultan Abdülhamid, Anayasa’nın 113. maddesine dayanarak Midhat Paşayı sürgüne gönderdi. Buna karşın seçimler yapıldı ve Meclis-i Mebusan 19 Mart 1877 tarihinde ilk oturumunu gerçekleştirdi. İmparatorluk sınırları içindeki farklı unsurlar, parlamentoda az çok adil bir şekilde temsil imkânı buldular.

Anayasa, yürütmenin otoritesine etkili bir sınırlama getiremedi. Bu, sadece mebusların dolaylı seçimle gelmesinden değil, aynı zamanda Anayasa’nın siyasal iktidarı etkili şekilde sınırlamadaki başarısızlığından kaynaklanmaktaydı. Anayasa’ya göre parlamentonun kaderi Padişahın elindeydi. Padişah parlamentoyu toplayabilir, çalışmalarını kısaltabilir ya da askıya alabilirdi (m. 44 ve 45). Nitekim bu yetkisini kullanan II. Abdülhamid, 14 Şubat 1878 günü parlamentoyu tatil etti.

Bu dönemde örgütlenen Jön Türkler’in çalışmaları, parlamenter sistemin ikinci dönemini başlatan 1908 Devrimi’yle sonuçlandı. 1909 yılında Kanun-ı Esasî’de radikal değişiklikler yapılarak padişahın yetkileri sınırlandırıldı.

Kanunları veto yetkisi, parlamentoya bir kez daha görüşülmek üzere iade yetkisine dönüştürüldü. Ayrıca, padişahın 113. maddedeki sürgün yetkisi de kaldırıldı. Bu değişikliklerden sonra 1876 Anayasası parlamenter sistemi öngören, temel hak ve özgürlükleri güvenceye alan ve siyasal çoğulculuğa uygun zemin hazırlayan bir anayasa hâline gelmiştir.

Diğer yandan, İkinci Meşrutiyet Dönemi birincisinden çok önemli bir noktada ayrılmaktaydı. Bu dönemde siyasi partiler ve siyasal yarışma olguları ortaya çıkmıştı. Kanun-ı Esasî Osmanlı-Türk anayasacılık tarihinde iktidar ve muhalefetiyle ilk kez çok partili bir siyasal yaşamın kurulmasına ve kısa da olsa sürdürülmesine şahit olmuştur. Bu deneyim, Türk siyasal hayatında ana damarların oluşması bakımından da son derece önemlidir. Ne var ki, anayasal hükümlerle siyasal gerçeklik arasındaki uçurum 1876 Anayasası’nı da vurmuş, “hürriyet” arayışları İttihat ve Terakki’nin despotizme varan otoriter yönetimiyle sonuçlanmıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASAL GELİŞMELERİ

1921 ve 1924 Anayasaları

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, savaş şartlarında hazırlanmış, geçici bir belge niteliğindedir. Toplam 24 maddeden ibaret olan Anayasa’nın ilk maddesi “Hâkimiyet bilâ kaydû şart milletindir.” hükmüne yer vermektedir.

1921 Anayasası, yasama ve yürütme yetkisini Büyük Millet Meclisinde toplamak suretiyle (m. 2), güçler birliği esasına dayanan bir Meclis hükûmeti modeli getirmekteydi. Nitekim 3. maddeye göre, “Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti ‘Büyük Millet Meclisi Hükûmeti’ unvanını taşır.”

1924 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), 1923 yılında yapılan seçimler sonucunda oluşan yeni Meclis tarafından hazırlanmıştır. Bu Anayasa Meclis hükûmeti sisteminden parlamenter sisteme geçişi ifade eder.

1923 yılında Cumhuriyet’in ilanı anayasal değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Anayasa’nın 1. maddesine şu cümle eklenmiştir: “Türkiye Devletinin şekli Hükûmeti, Cumhuriyettir.” Ayrıca, daha önce yasama ve yürütme gücünün Mecliste toplandığını belirten 2. madde şu şekilde değiştirilmiştir: “Türkiye Devletinin dini, Dini İslâmdır. Resmî lisanı Türkçedir.” 1923 Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı’nın milletvekilleri arasından Meclis tarafından seçileceği, devlet reisi sıfatıyla gerekli gördükçe Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık edebileceği ve Meclis üyeleri arasından bir Başbakan seçeceği belirtilmiştir (m. 10-12).

Devlet yönetimine ilişkin bu hükümlere yer vermesine rağmen, 1921 Anayasası yargıyı ve temel hakları düzenlememiştir. Bunun bir nedeni, bu dönemde Kanun-ı Esasî’nin yürürlükte olduğunun kabul edilmesidir. Sonuç olarak, her ne kadar bir anayasada bulunması gereken birçok özelliğe sahip olmasa da, 1921 Anayasası “millet egemenliği”, “Meclis’in üstünlüğü” gibi ilkelerle bir yandan olağanüstü dönemde bile oldukça demokratik bir parlamento tecrübesini mümkün kılmış, diğer yandan da 1924 Anayasası’nın fikri temellerini hazırlamıştır.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1923 yılında yapılan seçimler sonucunda oluşan yeni Meclis tarafından hazırlanmıştır. Bu Anayasa Meclis hükûmeti sisteminden parlamenter sisteme geçişi ifade eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1921 Anayasası’nda olduğu gibi, milletin “yegâne ve hakiki mümessili olup Millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder” (m. 4). Aynı şekilde yasama yetkisi ve yürütme gücü Mecliste toplanır (m. 5). Ancak, Meclis yasama yetkisini bizzat kullanırken yürütme gücünü kendi içinden seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği İcra Vekilleri Heyeti marifetiyle kullanır (m. 6, 7).

1924 Anayasası, önce devletin organlarını (sırasıyla yasama, yürütme ve yargı) ele almış, ardından da “Türklerin hukuku ammesi” başlığı altında temel hak ve özgürlükleri düzenlemiştir. Anayasa “Türk” kavramını vatandaşlık temelinde tanımlamıştır. Buna “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur” (m. 88).

Anayasa’nın temel haklar faslı “Her Türk, hür doğar; hür yaşar” (m.68/1) cümlesiyle başlayarak hürriyeti ve sınırlarını oldukça geniş şekilde tanımlamıştır. Buna göre, “Hürriyet, başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufatta bulunmaktır/Hukuku tabiiyeden olan hürriyetin herkes için hududu başkalarının hududu hürriyetidir” (m. 68/2, 3). Ancak Anayasa, “Bu hudut ancak kanun marifetiyle tesbit ve tâyin edilir.” ifadesiyle, yasa koyucuya hak ve özgürlükleri sınırlama konusunda neredeyse sınırsız bir yetki vermiştir (m. 68/3). Diğer yandan 1924 Anayasası, sosyal ve ekonomik haklar dışında, hemen tüm klasik hak ve özgürlükleri güvenceye almıştır (m. 69-87).

1924 Anayasası’nda beş kez değişiklik yapılmıştır. Bunlardan 1928 ve 1937 tarihli değişiklikler, siyasi rejimin kimliğiyle ilgili oldukları için bilhassa önemlidir. 1928 yılında, “Türkiye Devleti’nin dini, Dini İslâmdır.” ibaresi Anayasa’nın 2. maddesinden çıkarılmıştır. Laikleşme yönünde atılan bu adıma, yemin metinlerinden “vallahî” kelimesinin, Meclisin görevleri arasında “ahkâmı şer’iyenin tenfizi” ibaresinin çıkarılması eklenmiştir (m. 16 ve 26). 1938 yılında yapılan

değişikle de Cumhuriyet Halk Partisi’nin temel ilkelerini ifade eden “6 Ok”, devletin temel nitelikleri olarak Anayasa’ya girmiştir. Anayasa’nın 2. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: “Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, Milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makarri Ankara şehridir.”

1924 Anayasası’na hâkim olan Meclisin mutlak üstünlüğü anlayışı, uygulamada Meclis çoğunluğunu eline geçiren siyasal partiye neredeyse sınırsız bir güç vermektedir. “Çoğunlukçu demokrasi” olarak bilinen bu anlayış, parlamentonun nasıl kanun çıkaracağına dair usul kuralları dışında onun gücünü sınırlayabilecek hiçbir kuruma yer vermemektedir.

Diğer yandan, 1924 Anayasası’nın en önemli özelliklerinden biri, hem tek parti döneminde hem de çok partili hayata geçildikten sonra uygulanmış olmasıdır. Bu durum, Anayasa’nın siyasal çoğulculuğa açık olduğunun bir göstergesidir. Gerçekten de 1924 Anayasası çok partili bir siyasal yaşamı yasaklayan hiçbir hüküm içermiyordu. Nitekim, Terakkiper Cumhuriyet Fırkası (1924) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) girişimleri, başarısız ve güdümlü de olsa, çok partili siyasal yaşama geçiş denemelerini ifade etmektedir.

Ne var ki, tek parti döneminin “parti-devlet” anlayışı, Anayasa’da korunan hak ve özgürlüklerin hayata geçmesini büyük ölçüde engellemiştir. Tersinden ifadeyle, Anayasa’nın liberal ve demokratik hükümleri biraz da kuruluş döneminin gereği olarak ortaya çıkan otoriter politikalar yüzünden tam manasıyla uygulanamamıştır.

1961 Anayasası, 1950-1960 Dönemi’nde iktidar olan Demokrat Parti iktidarına, onun benimsediği devlet ve demokrasi anlayışına bir tepki olarak şekillenmiştir.

Bireysel Etkinlik

- Osmanlı’dan Cumhuriyet’e taşınan anayasa hükümlerini/ilkelerini saptayınız.

1961 Anayasası

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi’yle, bazılarınca “Birinci Cumhuriyet” olarak nitelenen dönem sona ermiştir. 27 Mayıs sonrasında demokratik yaşama son verilmiş, dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı başta olmak üzere yöneticiler “anayasayı ihlal” suçundan yargılanmış, birçoğu idama ve müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. İdam cezalarından üçü (Menderes, Polatkan ve Zorlu) infaz edilmiştir.

27 Mayıs Darbesi’nin en önemli ürünü hiç kuşkusuz 1961 Anayasası’dır. Anayasa’nın başlangıç kısmında darbeyi meşrulaştırmaya yönelik cümlelere yer verilmiştir. Başlangıçta, Anayasa’nın “Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimi’ni yapan Türk Milleti” tarafından hazırlandığı ifade edilmiştir. Bu yönüyle 1961 Anayasası, 20 yıl sonra yapılacak yeni bir

darbenin ürünü olan 1982 Anayasası’na da örnek olmuştur.

1961 Anayasası, 1950-1960 Dönemi’nde iktidar olan Demokrat Parti iktidarına, onun benimsediği devlet ve demokrasi anlayışına bir tepki olarak şekillenmiştir. Bu tepkinin bir sonucu olarak Demokrat Partililer anayasa yapımı sürecinden tamamen dışlanmışlardır. Darbeyi yapan Millî Birlik Komitesi’nin kontrolünde oluşturulan bir “Kurucu Meclis” Anayasa’yı hazırlamış ve referanduma sunmuştur. Anayasa, referandumda geçerli oyların yüzde 61.7 oranında evet oyu alarak yürürlüğe girmiştir.

Anayasa yapıcılarının temel amacı, Demokrat Parti türü bir siyasal partinin yeniden iktidar olmasını önlemek, bu önlenemese bile böyle bir iktidarın Meclis üstünlüğüne dayanarak mutlak bir güç kullanmasını engellemektir. 1961 Anayasası, Meclis’i milletin tek ve gerçek temsilcisi sıfatıyla “egemenlik hakkı”nı kullanan bir organ olmaktan çıkarmıştır. Meclis artık egemenliği kullanan organlardan sadece biri hâline gelmiştir. Zira, millet egemenliğini yalnızca Meclis eliyle değil, “Anayasa’nın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.” (m. 4) hâle gelmiştir.

Anayasa’nın bu tepkiselliği onu baştan aşağı millî iradeye güvensizliğin izleriyle dolu bir belge hâline getirmiştir. Seçimle gelen iktidarı sınırlamak amacıyla yapısal anlamda bir dizi değişiklik gerçekleştirilmiştir. Parlamento, yürütmenin istediği kanunu istediği hızla çıkarmasını engellemek için iki kanatlı hâle getirilmiş; bir kısım üyelerini atanmışların oluşturduğu “Cumhuriyet Senatosu” yoluyla millî irade denetlenmeye çalışılmıştır. TRT ve üniversiteler gibi bazı kurumlar, siyasal iktidarın etki alanından uzaklaştırılarak “özerk kuruluşlar” hâline getirilmiştir.

1961 Anayasası’nda, sivil ve siyasal hakların yanında, sosyal ve ekonomik hakları da güvenceye alacak hükümlere yer verilmiştir. Daha da önemlisi, bazı nedenlerle temel hak ve özgürlükleri sınırlayabilen yasa koyucunun bu hakların “özüne dokunamayacağı” belirtilmiştir. Anayasal sınırları aşan siyasal iktidarın işlemlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından denetleneceği ve Anayasa’ya aykırı görüldüğünde iptal edilebileceği öngörülmüştür. Ayrıca, Anayasa’da belirtilen ilkelere aykırı programlara sahip olan veya bu ilkelere aykırı faaliyette bulunan partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmaları mümkün hâle getirilmiştir.

1961 Anayasası bu haliyle Türk anayasacılığında “çoğunlukçu demokrasi”den “anayasal demokrasi” ya da “çoğunlukçu demokrasi” anlayışına geçişi simgelemektedir (Özbudun, 2008:41). İkinci anlayış, siyasal iktidarın özerk kurumlarla sınırlandığı, azınlıkta kalanların çoğunluğun iktidarı karşısında korunduğu, anayasaya aykırı kabul edilen kanunların anayasa yargısı tarafından iptal edildiği bir model olarak kabul edilmektedir.

1961 Anayasası’nın siyaset karşısındaki aşırı güvensizliği, yükselen toplumsal olaylar karşısında etkili idari tedbirlerin alınmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle, 12 Mart Dönemi ara rejim başbakanlarından Nihat Erim, Anayasa’yı “Türkiye için lüks” olarak nitelendirmiştir. Bu da 12 Mart 1971 Müdahalesi’nden sonra 1961 Anayasası üzerinde bir dizi operasyonu beraberinde getirmiştir.

1961 Anayasası Türk anayasacılığında “çoğunlukçu demokrasi”den “anayasal demokrasi” ya da “çoğunlukçu demokrasi” anlayışına geçişi simgelemektedir.

1971 ve 1973 yıllarında yapılan Anayasa değişiklikleri ile “iktidar boşluğu”nu kapatmak amacıyla temel hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamalar artırılmış, hükûmete Kanun Hükümünde Kararname çıkarma yetkisi verilmiş, TRT ve üniversiteler gibi özerk kurumların özerklikleri kısıtlanmıştır. Ayrıca, bir yandan Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi’nin kurulmasıyla, diğer yandan Millî Güvenlik Kurulu’nun gücünün artırılmasıyla yargı ve siyaset üzerindeki askerî etki pekiştirilmiştir.

Bu Anayasa değişiklikleri de, artan kutuplaşmayı ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan şiddet ve terörü önlemede başarılı olamamıştır. Esasen sorunun kaynağı olarak sadece Anayasa görüldüğü ve her türlü başarısızlığın faturası Anayasa’ya kesildiği için bu “başarısızlık” kaçınılmazdı. Oysa Türkiye’yi 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi’nin eşğine getiren dinamikler, Anayasa’dan ziyade dönemin siyaset anlayışındaki boşluklardan, uzlaşma kültürünün zayıflığından ve demokratik yaşama müdahale etmek isteyen siyaset dışı odakların gayretlerinden kaynaklanmaktaydı.

1982 Anayasası’nın tepkisel niteliği, bir yandan siyasal ve toplumsal yapının depolitizasyonu (siyasetten arındırılmasını) diğer yandan da daha güçlü bir yürütme organının yaratılmasıyla sonuçlanmıştır.

1982 Anayasası

1982 Anayasası’nın mimarları aynı görüşte değildiler. Bunlara göre, Türkiye’yi 12 Eylül 1980’e getiren şartların oluşmasında iki temel faktör etkili olmuştur. Bir tarafta, memleketin menfaatlerini parti menfaatleri üzerinde tutmayan, kısır çekişmelerle zaman kaybeden ve rejimi “yönetemeyen demokrasi” hâline getiren siyasiler, diğer yanda da devletin “elini kolunu bağlayan”, 12 Mart tadilatlarına rağmen istenen noktaya getirilemeyen bir Anayasa vardı.

1961 Anayasası’nı ülkeyi terör ve kargaşa ortamından sorumlu tutmanın doğal sonucu, ona tepki olarak yapılan yeni Anayasa’nın hak ve özgürlükler karşısında otoriteyi öne çıkarmasıdır. Yaygın kanaate göre “1982 Anayasası’nın özü, liberal anayasalardan ve 1961 Anayasası’ndan farklı olarak, özgürlük ve demokrasi değil, devlet ve otoritedir” (Tanör, 1994: 154). Anayasa’nın öncelikli kaygısı toplumu ve devleti, bireylerden gelebilecek tehlikeler karşısında korumaktır.

1982 Anayasası’nın tepkisel niteliği, bir yandan siyasal ve toplumsal yapının depolitizasyonu (siyasetten arındırılmasını) diğer yandan da daha güçlü bir yürütme organının yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. 1982 Anayasası’nı hazırlayan irade, siyaseti oldukça dar manada algılamış, neredeyse siyasi partiler dışında bütün kurum ve kuruluşlara siyaseti yasak bir iş hâline getirmiştir.

Kurumsal anlamda 1982 Anayasası, 1961 Anayasası’nın başlattığı geleneği takip etmiştir. Siyasal iktidarı sınırlayacak “özerk” kurumlar uygulamasına kısmen son verilmiştir, ancak sivil ve askeri bürokrasinin ulusal iradeyi denetlemesini mümkün kılan kurumsal unsurlar varlıklarını devam ettirmiştir. Atanmışlar, etkileri ve siyasal ağırlığı artırılmış bir organ olan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) üzerinden sivil siyaseti denetimi uç noktalara taşımışlardır. Nitekim 28 Şubat 1997 “post-modern darbesi” olarak bilinen ve dönemin hükûmetinin görevi bırakmasıyla sonuçlanan girişimin baş aktörü MGK olmuştur. Böylece siyasal sistem içerisindeki “bürokratik iktidar” ve “siyasal iktidar” arasındaki ayrışma ve birincisinin ikincisini

denetimi anayasal düzeyde görünür kılınmıştır.

Anayasa, 1961 Anayasası’na oranla sınırlamalara daha fazla yer vermesine karşın, siyasal iktidar karşısında bireysel hak ve özgürlükleri güvenceye alırken önceki anayasayla aynı sistematığı izlemiştir. Daha da önemlisi, yapılan anayasa değişiklikleriyle 1982 Anayasası temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından 1961 Anayasası’na yaklaşmıştır.

1982 Anayasası’nda yapılan bir dizi değişiklik “özgürlük” ile “otorite” mücadelesinde birincisini daha fazla korumaya yöneliktir. Bu aslında 1961 Anayasası’nın yaşadığı değişim çizgisinin tersine çevrilmesidir ya da kırılmasıdır. Önceki Anayasa’da yapılan değişiklikler Anayasa’yı “liberal” çizgiden uzaklaştırmış, “otorite”nin alanını genişletmişti. Oysa mevcut Anayasa’da temel hak ve özgürlükler alanında yapılan değişiklikler büyük ölçüde bu hak ve özgürlüklerin alanını genişletmeye yöneliktir.

Anayasa şu ana kadar farklı tarihlerde çok sayıda değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerden en önemlileri, 1995, 2001, 2004, 2007, 2010 ve 2017 anayasa değişiklikleridir.

1995 anayasa değişiklikleri, hak ve özgürlükler bakımından getirdiği özgürlükçü açılımların yanında esasen simgesel olarak önemlidir. Bu değişiklikler, belki de ilk kez “sivil irade”nin anayasada köklü sayılabilecek değişiklikler yapabileceğini gösteren önemli bir adımdır. 1995 değişiklikleriyle Anayasa’nın “Başlangıç” kısmından 12 Eylül Askerî Müdahalesi’ni haklılaştırmaya yönelik ifadelerin çıkarılması ve “Kutsal Devlet” teriminin “Yüce Devlet” ile ikame edilmesi reel güç ilişkilerinde çok fazla değişiklik yaratmamış olsa da sembolik olarak önemlidir.

2001 Anayasa değişiklikleri, hukuk düzenini Avrupa Birliği hukukuna, özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukukuna uyumlu hâle getirme çabalarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler ile bir yandan Millî Güvenlik Kurulu’nun sistem üzerindeki etkisi azaltılmaya çalışılmış, diğer yandan da temel hak ve özgürlüklere yönelik sınırlandırmalar hafifletilmiştir. 2001 yılında yapılan başlıca anayasa değişikliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Başlangıç kısmının beşinci fıkrasında yer alan "Hiçbir düşünce ve mülahazanın" ibaresi "Hiçbir faaliyetin" şeklinde değiştirilmiştir. Bunun amacı, düşünce özgürlüğünün alanını genişletmektir. Aynı fıkrada belirtilen ilke ve esaslar karşısında korunma göremeyecek olan şeyin "fikir" değil, "eylem" olduğu vurgulanmıştır.
- Anayasa’nın 13. maddesinde yapılan düzenlemeyle, bütün haklar için geçerli olan genel sınırlama nedenleri kaldırılmış, hak ve özgürlüklerin ancak "Anayasa’nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak" sınırlandırılabilirdiği kabul edilmiştir.
- Gözaltı süreleri, toplu işlenen suçlarda en çok 15 günden en çok 4 güne indirilmiştir. Aynı şekilde, yakalanan veya tutuklanan kişilerin durumlarının yakınlarına derhal bildirilmesinin yükümlülüğüne getirilen "soruşturmanın

kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında" şeklindeki istisna kaldırılmıştır (m. 19).

- "Kanunla yasaklanmış herhangi bir dil"in düşüncelerin açıklanmasında ve basın faaliyetlerinde kullanılmayacağı şeklindeki anayasal sınırlama kaldırılmıştır (m. 26, 28).
- Bunun dışında, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, toplantı ve gösteri hakkı, çalışma hakkı, sendika hakkı, siyasi parti özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin alanı genişletilmiştir.
- İdam cezası, savaş, yakın savaş durumu ve terör suçları dışında kaldırılmıştır.
- Millî Güvenlik Kurulunun sivil üyelerinin sayısı artırılmış, kararlarının Bakanlar Kurulu için tavsiye niteliğinde olduğu vurgusu güçlendirilmiştir.

2004 anayasa değişiklikleri, 2001 çizgisini devam ettirmiştir. Kadın-erkek eşitliğinin hayata geçmesi için devlete yükümlülük düştüğünün vurgulanması, Anayasa’dan ölüm cezasıyla ilgili hükümlerin çıkarılması, basımevi ve eklentileri ile basın araçlarının müsadere edilmeyeceğine dair düzenleme yapılması, temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmelerin kanunlara üstünlüğünün kabul edilmesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin kaldırılması ve askerî harcamaların sivil denetime açılması gibi anayasal değişiklikler liberalleşme ve demokratikleşme bakımından önemli adımlardır.

2007 yılında Cumhurbaşkanı seçiminin krize dönüşmesi, beraberinde halk oylamasına sunulan bir anayasa değişikliğini getirmiştir. Cumhurbaşkanı’nın beş yıllığına halk tarafından seçilmesine dair anayasa değişikliği, demokrasi açığının kapatılmasına yönelik önemli bir adımdır. Ancak, zaten parlamenter sistemin öngördüğü sembolik yetkilerin ötesinde yetkilerle donatılmış olan Cumhurbaşkanı’nın artık halk tarafından seçilecek olması güçlü bir Cumhurbaşkanlığı ortaya çıkaracak, bu da sistemi fiilen yarı başkanlık modeline yaklaştıracaktır.

12 Eylül 2010’da yapılan referandumda kabul edilen anayasa değişikliğinin mevcut Anayasa’nın çizdiği iktidar haritasına en radikal müdahalelerden biri olduğu açıktır. Daha önceki anayasa değişikliklerinin çok büyük kısmı temel hak ve özgürlüklerle ilgilidir. 12 Eylül 2010 değişikliği ise, temel hakların yanında siyasetin de alanını genişletmeye, 12 Eylül Askerî Darbesi’nin doğurduğu demokrasi açığını kapatmaya yöneliktir.

Türkiye’de demokrasinin geleceğini etkileyecek bu değişiklikler (a) temel hak ve özgürlükler, (b) hukuk devleti olmak üzere iki başlık altında toplanabilir.

Temel hak ve hürriyetlere ilişkin değişiklikler

Bunlar, temel hak ve özgürlüklerin alanını genişleten ve güçlendiren değişikliklerdir. Düzenlemelerin bir kısmı yeni hak ve özgürlükleri Anayasa’ya taşıırken, diğer bir kısmı da temel hakların daha iyi korunmasına yönelik yeni

mekanizmalar getirmektedir.

Anayasa’da temel hak ve özgürlüklere ilişkin başlıca değişiklikler şunlardır:

Pozitif ayrımcılık güçlendirilmiştir. Modern demokratik rejimlerin kabul ettiği pozitif ayrımcılık ilkesi, toplumun dezavantajlı kesimlerini korumaya yönelik tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, kadınların dışında, yeni değişiklikle çocuklar, yaşlılar, özürülüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler de pozitif ayrımcılıktan yararlanacak gruplar olarak belirlenmiştir (m. 10).

Kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Bu hakkın Anayasa’ya taşınması, temel haklar bakımından atılmış önemli bir adımdır. Bunun amacı, bireylerin kişilik haklarını, özel hayatının mahremiyetini ve saygınlığını korumaktır.

Seyahat hürriyetinin alanı genişletilmiştir. Vatandaşların yurt dışına çıkmasının ancak suç soruşturması veya dava açılması durumunda ve hâkim kararıyla sınırlanabileceği belirtilerek seyahat özgürlüğüne önemli bir güvence getirilmiştir. Böylece, mahkeme kararı olmadan vergi borcu gibi sebeplerle yurt dışına çıkışı engelleme uygulamasına son verilmiştir.

Çocuk hakları Anayasa’ya açıkça girmiştir. Anayasa değişikliği, çocukları sadece pozitif ayrımcılık kapsamına almakla yetinmemiş, çocuk hakları kavramını da Anayasa’ya taşımıştır. Her çocuğun, korunma ve bakımdan yararlanma hakkının bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, yeni değişiklik Devlete her türlü istismar ve şiddete karşı çocukları koruma yükümlülüğünü yüklemiştir (m. 41).

Sendikal haklar güçlendirilmiştir. Anayasa değişikliği sosyal haklar alanında da önemli iyileştirmeler getirmiştir. Bu çerçevede memurlara ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı tanınmıştır. Diğer yandan, sendikal hakları sınırlandıran bazı yasaklar da kaldırılmıştır. İşçilerin aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olamayacağına dair yasak, greve katılan işçilerin sebep oldukları zararlardan sendikayı sorumlu tutan hüküm ve siyasi amaçlı grev ile dayanışma ve genel grevlerin yapılamayacağına dair hüküm kaldırılmıştır.

Herkes bilgi edinme ve bireysel başvuru hakkı tanınmıştır. Anayasadaki dilekçe hakkı genişletilerek herkesin bilgi edinme, Kamu Denetçisine ve Anayasa Mahkemesine başvurma hakları anayasal düzeyde sağlanmıştır.

Demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin güvenceleri artırılmıştır. Anayasa değişikliği, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırmıştır. Anayasa Mahkemesi’nde bir siyasi partinin kapatılabilmesi için gerekli olan çoğunluk 3/5’ten 2/3’e yükseltilmiştir. Ayrıca, partisi kapatılan milletvekillerinin Meclis üyeliğinin düşmesi yönündeki yaptırım da kaldırılmıştır.

Temel hak ve hürriyetleri korumaya yönelik yeni mekanizmalar getirilmiştir. Bu mekanizmalar, kamu denetçiliği ile anayasa şikâyetidir. Kamuoyunda daha çok “ombudsman” olarak bilinen mekanizmanın kurulması, Türkiye’de temel hakların daha iyi korunması bakımından önemli bir adımdır. İdarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri Meclis adına incelemekle görevli olacak bu Kurum, etkili çalıştığı

takdirde bireyle devlet arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı bir zemine oturmasına önemli katkı sunabilecektir.

Diğer yandan, Türkiye’de yaşayan herkes, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde korunan haklarının ihlal edildiğini düşündüğünde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilecektir. Böylece, hak ihlali iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nden önce Anayasa Mahkemesi’ne başvurulabilecektir. Bu değişiklik, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve standardının yükseltilmesi bakımından atılmış oldukça önemli bir adımdır.

Hukuk Devletine İlişkin Değişiklikler

2010 Anayasa değişiklikleri temel hak ve özgürlükler alanı dışında da bazı önemli değişiklikler içermektedir. Bu değişikliklerin büyük ölçüde hukuk devleti ilkesini ve bu ilkenin uygulamasını gözeten mekanizmaların demokratik ve hukuki meşruiyetini güçlendirmeye yönelik olduğu söylenebilir.

Bu alanda yapılan değişiklikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Anayasa Mahkemesi yeniden yapılandırılmıştır. Üye sayısı onbir (11)’den onyediy (17)’ye çıkarılan Anayasa Mahkemesi’ne Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin dolaylı da olsa üç üye seçmesi bu kurumun demokratik meşruiyetini kısmen güçlendirmiştir.
- Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun (HSYK) temsil kabiliyeti geliştirilmiştir. HSYK, sadece yüksek yargının oluşturduğu bir kurum olmaktan çıkarılmış, tüm hâkim ve savcıların oy kullanabildiği bir seçim yöntemi ile kompozisyonu çeşitliliğe ve temsile dayalı olarak yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca, hâkim ve savcılarını denetleyecek müfettişler ile kurumun sekreteryası da Adalet Bakanlığı’ndan ayrılarak HSYK’ya bağlanmıştır.
- İdari işlemler büyük ölçüde yargı denetimine açılmıştır. Daha önce, her vesileyle hukuk devletine aykırı olduğu ifade edilen, (a) uyarma ve kınama şeklindeki disiplin cezaları, (b) Yüksek Askerî Şuranın ilişik kesme kararları ve (c) HSYK’nın meslekten mene dair kararları yargı denetimine açılmıştır.
- Askerî yargının alanı daraltılmıştır. Askerî mahkemelerin görev alanı askerî suçlarla sınırlandırılmış ve sivillerin askerî mahkemelerde yargılanmalarının önüne geçilmiştir. Ayrıca, 1982 Anayasası’nda Askerî Yargıtay ile Askerî Yüksek İdare Mahkemesi’nin kuruluşu ve işleyişi gibi hususların yargı bağımsızlığı ve hâkim teminatı yanında “askerlik hizmetlerinin gereklerine göre” kanunla düzenleneceği belirtilmekteydi. “Askerlik hizmetlerinin gereklerine göre” ifadesi maddeden çıkarılmıştır.
- 12 Eylül Darbesi’ni yapanların yargılanmasını engelleyen Anayasa’nın Geçici 15. maddesi kaldırılmıştır.
- Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Jandarma Genel Komutanı’nın görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan’da yargılanabileceklerine dair hükümlerle birlikte bu konudaki belirsizlik giderilmiştir.

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halkoylaması sonucunda yüzde 51,4 oyla kabul edilen ve 9 Temmuz 2018 tarihinde tümüyle yürürlüğe giren anayasa değişiklikleri ile parlamenter sistem terkedilmiştir. Bu yönüyle 2017 anayasa değişikliğinin Türk anayasa tarihinin en radikal ve köklü değişikliklerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz.

2017 değişikliklerinin belki de en önemli özelliği, başbakanlığın kaldırılarak iki başlı yürütme organı yerine Cumhurbaşkanı eliyle kullanılan tek başlı ve oldukça güçlü bir yürütmenin kurulmasıdır. Değişikliklerden sonra yeni sistemde Cumhurbaşkanı sadece tek başına yürütmeyi oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda yasama ve yargının oluşumunda sahip olduğu yetkilerle yönetimin en etkili siyasi aktörü haline gelmiştir. Tam da bu nedenle yeni sisteme “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” adı verilmiştir.

2017 anayasa değişikliklerini yasama, yürütme ve yargı alanına ilişkin olarak üç bölümde ele almak faydalı olacaktır (Coşkun, 2017: 3-30).

Yasamaya İlişkin Değişiklikler

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üye sayısı, üye seçilme yaşı ve seçim süresi değiştirilmiştir. TBMM’nin üye sayısı 550’den 600’e yükseltilmiş (m.75), milletvekili seçilme yaşı 25’ten 18’e indirilmiştir (m. 76). Milletvekilliği seçimleri için öngörülen süre dört yıldan beş yıla çıkarılmış ve bu seçimlerin Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile aynı gün yapılması kuralı getirilmiştir (m.77).

TBMM’nin yetkileri yeniden düzenlenmiştir. TBMM’nin Bakanlar Kurulu ve bakanları denetleme ile yürütmeye kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme yetkileri kaldırılmıştır (m. 87). Denetim yollarından olan “gensoru” kaldırılmış, “soru” ise “yazılı soru” olarak sınırlandırılmıştır (m.98). Diğer yandan TBMM üye tamsayısının beşte üç çoğunluğu ile seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu durumda seçimler Cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte yapılır (m.116).

Yürütmeye İlişkin Değişiklikler

Yürütmenin kanun hükmünde kararname (KHK) çıkarma yetkisi kaldırılmıştır. Böylece 1971 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle Türk hukuk sistemine giren KHK kurumuna son verilmiştir (m.91).

Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu kaldırılarak yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir. Anayasa değişikliğiyle iki başlı yürütmeden tüm görev ve yetkilerin Cumhurbaşkanında toplandığı tek başlı yürütme modeline geçilmiştir. Ayrıca, önceki sistemde yürürlükte olan, Cumhurbaşkanının seçildikten sonra varsa partisiyle ilişkisini kesme mecburiyeti kaldırılmıştır (m. 101).

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı, diğerleri yanında, Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları, üst kademe yöneticilerini atar ve bunların görevlerine son verir (m.104/8-9). Diğer yandan, Cumhurbaşkanına seçimleri yenileme yetkisi verilmiştir. Bu yetkinin kullanılması durumunda TBMM genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır (m. 116).

Cumhurbaşkanına Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir.

Hiç kuşkusuz Cumhurbaşkanlığı kararnameleri (CBK), 2017 anayasa değişiklikleri arasındaki en önemli yeniliklerden biridir. Bu kararnameler, önceki sistemde yer alan KHK’lardan farklı olarak, yetki kanununa ihtiyaç olmadan yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanınca doğrudan çıkarılabilmektedir. Başka bir ifadeyle Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi yürütmeye verilen asli bir yetkidir. Bununla birlikte Anayasa bu yetkinin sınırlarını da belirlemiştir (m. 104/17). Buna göre Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yürütme yetkisine ilişkin konularda çıkarılabilir. Bu kararnameler Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel hak ve hürriyetler ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi hak ve ödevleri düzenleyemez. Anayasa’da münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda ve kanunda açıkça düzenlenen konularda da Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz.

Öte yandan Cumhurbaşkanına olağanüstü hallerde, Anayasanın 104. maddesinin 17. fıkrasının ikinci cümlesindeki sınırlamalara tabi olmaksızın, kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu kararnameler üç ay içinde Meclis’te görüşülüp karar bağlanmadığı takdirde kendiliğinden yürürlükten kalkar (m. 119). Ayrıca belirtmek gerekir ki, Anayasa değişikliğiyle olağanüstü yönetim rejimleri arasında yer alan “sıkıyönetim”e son verilmiştir (m. 122).

Cumhurbaşkanının cezai corumluluğu yeniden düzenlenmiştir. Değişiklikten önce Cumhurbaşkanı sadece vatana ihanet suçundan yargılanabilirdi. 2017 değişikliği ile tüm suçlar için Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması istenebilir, üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılabilir, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla da Yüce Divana sevk kararı alınabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, tamamlanamadığı takdirde üç aylık ek süre verilir. Bu süre içerisinde kesin olarak tamamlanır. Yüce Divana sevk, tek başına Cumhurbaşkanının görevden ayrılmasını gerektirmemektedir. Seçilmeye engel bir suçtan dolayı mahkûm edildiği takdirde Cumhurbaşkanının görevi sona erer. Ayrıca Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanı seçim kararı alamaz (m. 105).

Yargıya İlişkin Değişiklikler

Yargı tarafsızlığı vurgulandı. Anayasa değişikliği ile yargı yetkisini Türk milleti adına kullanan mahkemelerin “bağımsızlığı” yanına “tarafsızlığı” da eklenmiştir (m.9).

Anayasa Mahkemesinin oluşumu ve görevleri yeniden düzenlenmiştir. Değişiklikle Anayasa Mahkemesinin üye sayısı onyeddi (17)’den onbeş (15)’e indirilmiştir (m. 146). Bununla uyumlu olarak toplanma nisabı da düşürülmüş, Mahkeme Genel Kurulunun Başkan veya Başkanvekilinin başkanlığında en az on üye ile toplanacağı kuralı getirilmiştir (m. 149).

Anayasa Mahkemesine Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetleme yetkisi verilmiştir. Bununla birlikte, önceki sistemde olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinde olduğu gibi,

“olağanüstü hallerde ve savaş hallerinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz” (m. 148).

Askeri yargı düzeni kaldırılmıştır. Askeri yargıya ilişkin düzenlemeler (m.145), bu kapsamda Askeri Yargıtay (m. 156) ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (m.157) ilga edilmiştir.

Hakimler ve Savcılar Kurulu yeniden düzenlenmiştir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yeniden düzenlenmiş, Kurul’un ismindeki “yüksek” kelimesi kaldırılmış, üye sayısı onüç (13) olarak belirlenmiştir. Adalet Bakanının başkanı, Adalet Bakanlığı müsteşarının da tabii üyesi olduğu Hakimler ve Savcılar Kurulu’nun (HSK) dört (4) üyesi Cumhurbaşkanınca, yedi (7) üyesi de TBMM tarafından seçilir. Cumhurbaşkanı üç üyeyi adli yargı, bir üyeyi de idari yargı hakim ve savcılar arasında; TBMM ise üç üyeyi Yargıtay üyeleri, bir üyeyi Danıştay üyeleri, üç üyeyi de yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasında seçer (m. 159).

Son olarak, belirtmek gerekir ki 2017 anayasa değişiklikleri temel hak ve özgürlükler alanında doğrudan bir değişiklik içermemektedir. Bunun nedeni bu alanın önceki değişikliklerle (özellikle 2001 ve 2010 değişiklikleriyle) önemli ölçüde düzenlenmiş olmasıdır.

1982 ANAYASASI’NIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Yukarıda açıklanan anayasal gelişmeler ve değişiklikler ışığında 1982 Anayasası’nın temel özellikleri hakkında aşağıdaki değerlendirmeler yapılabilir (Özbudun, 2019: 57-70).

1) 1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi, askerî müdahalenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa’nın hazırlanmasında 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koyan komutanların oluşturduğu Millî Güvenlik Konseyi belirleyici olmuştur. Konseyin farklı kesimlerden oluşturduğu Danışma Meclisi, Kurucu Meclisin bir parçası olarak çalışmıştır. 12 Eylül darbesinin ardından tüm siyasi partiler kapatıldığı için anayasa yapımı sürecine siyasi partiler katılamamıştır. Anayasa’ya son şeklini Millî Güvenlik Konseyi vermiştir. Serbest siyasi tartışmanın ve propagandanın önemli ölçüde sınırlandırıldığı bir ortamda yapılan halkoylaması sonunda, Anayasa yüzde 91.37 oranında "evet" oyuyla kabul edilmiştir. Halkoylamasındaki bu yüksek kabul oylarının en önemli nedeni, askerî müdahalenin teröre son verdiği ve istikrarı sağladığı yönündeki yaygın kanaattir.

2) 1982 Anayasası, önceki anayasalar gibi, katı anayasalar grubunda yer almaktadır. Bu katılık Anayasa’nın ilk hâlinde çok daha belirgindi. Anayasa’nın değiştirilebilmesi için Meclis üye tamsayısının en az üçte ikisinin kabulü gerekiyordu. Ayrıca, ilk genel seçimlerden sonra Meclis Başkanlık Divanı kurulduktan sonra altı yıllık süre içinde Cumhurbaşkanı’nın anayasa değişikliklerini Meclise iadesi durumunda kabul için üye tamsayısının dörtte üçünün oyu aranmaktaydı. 1987 yılında yapılan değişiklikte, anayasa değişikliği için gerekli oran üçte ikiden beşte üçe indirildi. Ancak, bu durumda anayasa değişikliğinin halkoylamasında kabul

edilmesiyle gerçekleşeceği belirtildi. Ayrıca 1982 Anayasası’nda değiştirilemez maddelerin ilk üç maddeyi kapsayacak şekilde genişletilmesi, anayasal katılımı pekiştirmiştir.

3) 2017 değişikliğine kadar Anayasa, önceki döneme tepki olarak "rasyonelleştirilmiş parlamentarizm" anlayışını benimsemişti. Bu anlayış gereği, kriz dönemlerinde siyasal sistemin tıkanmasını engelleyici kural ve kurumlara yer verilmesi esastır. Bu bağlamda, 1961 Anayasası Dönemi’nde rejim krizlerine yol açan Cumhurbaşkanı seçimi, Meclis Başkanlığı seçimi, Meclis tarafından Anayasa Mahkemesi’ne üye seçimi gibi konular 1982 Anayasası’nda muhtemel tıkanıklıkları önleyecek şekilde düzenlenmişti. Söz gelimi, aylarca süren Cumhurbaşkanlığı seçimine tepki olarak Cumhurbaşkanı’nın Meclis tarafından dört turda seçilmesine, aksi takdirde Meclis seçimlerinin yenilenmesine dair düzenleme yapılmıştır.

Ancak, buna rağmen 2007 yılında Mecliste yapılan 11. Cumhurbaşkanı seçiminde kriz yaşanmıştır. Buradaki sorun Anayasa’dan ziyade, onun yanlış yorumundan kaynaklanmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiği yönündeki tezin Anayasa Mahkemesi tarafından da kabul edilmesiyle ortaya çıkan anayasal krize tepki olarak anayasa değişikliği yoluna gidilmiş ve radikal bir çözüm olarak Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesine dair hüküm halkoylamasında kabul edilmiştir.

Ayrıca, 1961 Anayasası’nın yasama sürecini yavaşlatan ve aksatan iki kanatlı parlamento modelinin terkedilmesi, Meclislerin toplantı yeter sayılarının üye tamsayısının salt çoğunluğundan üçte birine indirilmesi ve siyasi parti grubu kurabilmek için gerekli milletvekili sayısının ondan yirmiye yükseltilmesi gibi adımlar rasyonelleştirilmiş parlamenterizmin yansımaları olarak görülmektedir (Özbudun, 2019: 62-63).

4) Anayasa, yürütme organını güçlendirmiştir. Esasen, bu durum 12 Mart ara rejimi döneminde yapılan anayasa değişikliklerinin başlattığı eğilimin devamı niteliğindedir. 1961 Anayasası’nın sebep olduğu varsayılan "otorite boşluğu"na tepki olarak yürütmenin güçlendirilmesi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, yürütmenin özellikle Cumhurbaşkanı üzerinden güçlendirilmesi parlamenter sistemi zorlayan sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Parlamenter sistem gereği sembolik konuma sahip olan, dolayısıyla hukuki ve siyasi anlamda sorumsuz olan Cumhurbaşkanı’nın çok önemli yetkilerle donatılması sistemin mantığına aykırıdır. Dahası, 2007 anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı’nın artık doğrudan halk tarafından seçilecek olması, çok daha güçlü ve fakat hesap verebilir olmayan bir Cumhurbaşkanlığı modelini ortaya çıkarmıştır.

5) 2017 Anayasa değişikliği sonucunda hükümet tercihi değişmiştir. Türk anayasacılığının klasik parlamenter sistemden, güçlendirilmiş parlamentarizme, halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı modelinden bir çeşit başkanlık sistemine geçiş yaşadığı görülmektedir. Bu geçişler önemli ölçüde olağanüstü şartların ve rejim krizlerinin sonucunda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak adlandırılan ve 9 Temmuz 2018 tarihinde tüm unsurlarıyla

yürürlüğe giren yeni anayasal sistem de 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe teşebbüsünün ardından ilan edilen olağanüstü hâlde benimsenmiştir.

6) 1982 Anayasası özgürlük-otorite ilişkisinde, hazırlandığı dönemin şartlarına tepki olarak, otoriteye ağırlık veren, temel hak ve özgürlükleri önemli ölçüde sınırlandıran bir anayasa olarak ortaya çıkmıştır. Ancak özellikle 1995, 2001 ve 2010 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleri , Anayasa’nın ilk halinde ortaya çıkan “otoriter” niteliği önemli ölçüde törpülemiş ve temel hakların alanını genişletmiştir.

7) 1982 Anayasası’nda neredeyse değişmeyen madde kalmamıştır. Ne var ki, tüm bu değişiklikler yeni anayasa tartışmalarını sona erdirmeye yetmemiştir. Türkiye’nin anayasa meselesi âdeta bitmeyen senfoniye dönüşmüştür. Siyasi ve toplumsal düzeyde mümkün olan en geniş katılımı hazırlanacak, toplumun kahir ekseriyetinin benimseyeceği, bireyi ve haklarını esas alan, demokratik, çoğulcu ve özgürlükçü bir yeni anayasa arayışı farklı kesimlerce dillendirilmeye devam etmektedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, anayasalar tüm toplumsal ve siyasal sorunları bir çırpıda çözecek sihirli değnekler değildir. Dahası anayasalar, kağıt üzerinde kaldıklarında değil, uygulandıklarında değer taşırlar. Başka bir deyişle anayasaların başarısı uygulamaya bağlıdır. Bu anlamda sistem tercihi ya da anayasal kurumlar tek başına bir anlam ifade etmez (Arslan, 2019: 30). Merhum Ali Fuad Başgil’in ifadesiyle “tılsım ne anayasa(da)dır ne de sistemde; fakat tılsım Anayasayı tatbik eden ve ona tâbi olan insanların ruhunda, ahlakî seciye ve terbiyesindedir” (Başgil, 1960: 92, 123).

Özet

- Anayasacılığın en belirgin özelliği siyasi iktidarın sınırlandırılmasıdır. Bu anlamda 1808 tarihli Sened-i İttifak, Osmanlı-Türk anayasacılık girişimlerinin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Sened, modern anlamda bir anayasa değildir. Adı üzerinde, taraflar arasında bir ittifak anlaşmasıdır. Anlaşmasının tarafları da padişah ile dönemin yerel güç odakları olan âyanlardır.
- Fermanlar Tanzimat Dönemi’ni şekillenmesinin önemli rol oynayan belgelerdir ilk Anayasamıza kaynaklık etmişlerdir.
- Yeni Osmanlılar, Padişahın otoritesini sınırlamayı ve bu şekilde bir meşruti monarşi kurmayı, devleti kurtarmak için tek yol olarak görüyorlardı. Kanun-i Esasi, bu düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Midhat Paşa’nın yoğun gayretleriyle hazırlanan ve II. Abdulhamit tarafından ilan edilen Kanun-i Esasi, Osmanlı Devleti’nin ilk anayasasıdır. Bu Anayasa’da 1909 yılında radikal değişiklikler yapılarak, padişahın yetkileri sınırlandırıldı.
- 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, savaş şartlarında hazırlanmış, geçici bir belge niteliğindeydi. Toplam 24 maddeden ibaret olan Anayasa’nın ilk maddesi “Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir.” hükmüne yer verilmekteydi. 1921 Anayasası, yasama ve yürütme yetkisini Büyük Millet Meclisinde toplamak suretiyle (m. 2), güçler birliği esasına dayanan bir Meclis hükûmeti modeli getirmekteydi.
- 1924 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), 1923 yılında yapılan seçimler sonucunda oluşan yeni Meclis tarafından hazırlanmıştır. Bu Anayasa Meclis hükûmeti sisteminden parlamenter sisteme geçişi ifade eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1921 Anayasası’nda olduğu gibi, milletin “yegâne ve hakikî mümessili olup Millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder (m. 4).” Aynı şekilde yasama yetkisi ve yürütme gücü Mecliste toplanır. (m. 5) Ancak, Meclis yasama yetkisini bizzat kullanırken yürütme gücünü kendi içinden seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği İcra Vekilleri Heyeti marifetiyle kullanır.(m. 6, 7).
- 27 Mayıs Darbesi’nin en önemli ürünü hiç kuşkusuz 1961 Anayasası’dır. Anayasa’nın başlangıç kısmında darbeyi meşrulaştırmaya yönelik cümlelere yer verilmiştir. 1961 Anayasası, 1950-1960 Dönemi’nde iktidar olan Demokrat Parti iktidarına, onun benimsediği devlet ve demokrasi anlayışına bir tepki olarak şekillenmiştir. Anayasa’nın bu tepkiselliği onu baştan aşağı Millî iradeye güvensizliğin izleriyle dolu bir belge hâline getirmiştir. Seçimle gelen iktidarı sınırlamak amacıyla yapısal anlamda bir dizi değişiklik gerçekleştirilmiştir.
- 1982 Anayasası da bir tepki anayasasıdır ve bu tepkisel niteliği, bir yandan siyasal ve toplumsal yapının depolitizasyonu (siyasetten arındırılmasını) diğer yandan da daha güçlü bir yürütme organının yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. 1982 Anayasası’nı hazırlayan irade, siyaseti oldukça dar manada algılamış, neredeyse siyasi partiler dışında bütün kurum ve kuruluşlara siyaseti yasak bir iş hâline getirmiştir.
- Başlangıçtan bu yana tartışmalara yol açan 1982 Anayasası, 1987 yılından başlayarak bir anayasa için oldukça kısa zamanda çok sayıda değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişikliklerin özellikle temel haklar alanındaki yönü olumlu olmuştur. Zira 1982 Anayasası’nda yapılan değişiklikler büyük ölçüde “özgürlük” ile “otorite” ilişkisinde birincisini daha fazla korumaya yöneliktir.
- 2017 anayasa değişikliği ile parlamenter sistem terkedilmiş, yerine "Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi" adı verilen sistem benimsenmiştir. Böylece yasama ve yürütme ilişkileri köklü değişikliğe uğramıştır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Kanun-ı Esasî için doğru değildir?
  - a) Osmanlı Devletinin ilk anayasasıdır.
  - b) Mimarı, Midhat Paşa’dır.
  - c) Temel hak ve özgürlüklere yer vermemiştir.
  - d) İki meclisli bir parlamento getirmiştir.
  - e) Özellikle 1909 değişiklikleriyle padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır.

2. Aşağıdakilerden hangisi 1924 Anayasası için doğru değildir?
  - a) TBMM tarafından hazırlanmıştır.
  - b) Yasama ve yürütme güçlerini Mecliste toplamıştır.
  - c) Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu belirtmiştir.
  - d) Klasik hak ve özgürlükleri güvenceye almıştır.
  - e) Kurucu Meclis tarafından hazırlanmış ve halk oylamasında kabul edilmiştir.

3. Aşağıdakilerden hangisi 1961 Anayasası için doğru değildir?
  - a) 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi’nin ürünüdür.
  - b) İki kanatlı bir parlamento öngörmüştür.
  - c) Yürütmeyi güçlendirmiştir.
  - d) Anayasa Mahkemesini getirmiştir.
  - e) 12 Mart Muhtırası’ndan sonra değişikliğe uğramıştır.

4. Aşağıdakilerden hangisi “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” anlayışının yansımalarından değildir?
  - a) Yasama meclisinin tek kanatlı hâle getirilerek sürecin hızlandırılması
  - b) Meclis toplantı yeter sayısının düşürülmesi
  - c) Cumhurbaşkanı seçiminin dört turla sınırlandırılması
  - d) Siyasi partilerin mecliste grup oluşturmalarının kolaylaştırılması
  - e) Meclis Başkanı seçiminin kolaylaştırılması

5. Aşağıdakilerden hangisi 1982 Anayasası için doğru değildir?
  - a) Askerî müdahalenin ürünüdür.
  - b) Yürütmeyi güçlendirmiştir.
  - c) Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini artırmıştır.
  - d) Değiştirilemez anayasal hükümler kapsamını genişletmiştir.
  - e) Yapılan değişikliklerle daha otoriter hâle gelmiştir.

6. Aşağıdaki belgelerden hangisi Osmanlı-Türk anayasacılık gelişmelerinin başlangıcı kabul edilmektedir?
- Tanzimat Fermanı
  - Adalet Fermanı
  - Sened-i İttifak
  - Islahat Fermanı
  - Kanun-ı Esasî
7. Osmanlı-Türk anayasacılık gelişmeleri bağlamında aşağıda verilen hak ve özgürlüklerden hangisi ilk kez 1876 Kanun-ı Esasî’de yer almamıştır?
- Dilekçe Hakkı
  - Mülkiyet Hakkı
  - Konut Dokunulmazlığı
  - Eğitim Hakkı
  - Çevre Hakkı
8. Aşağıdakilerden hangisi 1921 Anayasası için doğru değildir?
- Savaş şartlarında hazırlanmış geçici bir belgedir.
  - 1876 Kanun-ı Esasî’yi yürürlükten kaldırmıştır.
  - “Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir.” düzenlemesi bulunmaktadır.
  - Kuvvetler birliği sistemini benimsemiştir.
  - Laiklik ilkesine yer vermemiştir.
9. Aşağıdakilerden hangisi 2017 Anayasa değişiklikleri için söylenemez?
- Parlamente sistemi güçlendirmiştir.
  - Cumhurbaşkanının yetkilerini artırmıştır.
  - Hakimler ve Savcılar Kurulu’nu yeniden düzenlemiştir.
  - Temel haklara ilişkin doğrudan değişiklik yapmamıştır.
  - Kanun hükmünde kararname kurumunu kaldırmıştır.
10. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri bakımından aşağıdakilerden hangisi doğru değildir?
- Yürütme yetkisine ilişkin konularda çıkarılabilir.
  - Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan çıkarılabilir.
  - Kanunda açıkça düzenlenen konularda çıkarılamaz.
  - Çıkarılabilmesi için yetki kanununa ihtiyaç vardır.
  - Siyasi hak ve ödevleri düzenleyemez.

Cevap Anahtarı

1.c, 2.e, 3.c, 4.d, 5.e, 6.c, 7.e, 8.b, 9.a, 10.d

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Arslan, Z. (2005) *Anayasa Teorisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arslan, Z. (2019) “Ali Fuad Başgil: Bir Esas Teşkilât Hukukçusunun Anayasa Yargısına Dair Fikirleri”, *Ord.Prof.Dr. Ali Fuat Başgil’in Anısına Armağan*, Yayına Hazırlayanlar: A. Kendigelen ve S. Yüksel, İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 1-30.
- Atar, Y. (2011) *Türk Anayasa Hukuku*, 6.Baskı, Konya: Mimoza Yayınları.
- Başgil, A.F. (1960) *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Coşkun, V. (2017), “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, *DÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 36: 3-30.
- Erdoğan, M. (2011) *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, 7. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
- Gözler, K. (2018) *Türk Anayasa Hukuku*, 2.Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Hakyemez, Y. Ş. (2010) “2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XIV, 2010/2: 387-406.
- Mardin, Ş. (1991) *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. (1992) *1921 Anayasası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özbudun, E. (2019) *Türk Anayasa Hukuku*, 19.Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Parla, T. (2002) *Türkiye’de Anayasalar*, 3. Baskı, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Tanör, B. (1994) *İki Anayasa 1961-1982*, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Tanör, B. (1996) *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: Afa Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2003) *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938): Kanun-ı Esasî ve Meşrutiyet Dönemi*, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.